

Засновник та перший ректор ХФІ Микола Овксентійович Валяшко

М.О. Валяшко – лаборант-асистент фармацевтичної лабораторії
Імператорського Харківського університету

Микола Овксентійович Валяшко народився 20 березня 1871 році у м. Куп'янськ Харківської губернії в родині провізора. Його батько, Авксентій Петрович, володів невеличкою аптекою. Це була людина з широким світоглядом, його знали як активного громадського діяча. За його ініціативи проводилися різні заходи щодо упорядкування міста, санітарно-гігієнічні дослідження деяких харчових продуктів з метою запобігання епідемічним захворюванням.

Дитинство М.О. Валяшка тісно пов'язане з аптекою, в якій він проводив багато часу, виконуючи доручення батька. Тоді аптекарем без допоміжного персоналу доводилося важко працювати, адже він сам мав займатися збором лікарських рослин, виготовленням тинктур, екстрактів, сиропів, мазей, пластирів та ін. Отже, для М.О. Валяшка аптека стала ранньою школою, яка, за його спогадами, принесла чимало користі.

У 1881 році майбутній перший ректор ХФІ вступає до підготовчого класу Белгородської гімназії. Проте навчання закінчити не вдалося, його батько був змушений продати аптеку за борги. Родина опинилася у скрутному становищі, з влаштуванням на службу були великі труднощі. У 1886 році батько віддає хлопця за контрактом на три роки учнем до аптеки Сартиссона в Харкові.

Саме тоді розпочався нелегкий шлях М.О. Валяшка до вершин науки. Робочий день аптекарського учня становив 11 годин, на місяць припадало лише два вихідних. Іноді доводилося терпіти відкрите глузування і приниження. Але завзяте бажання будь-що продовжити навчання надавало сил долати перешкоду за перешкодою.

У 1889 році М.О. Валяшко склав на «відмінно» іспит при Харківському університеті на звання аптекарського помічника і влаштувався на службу до харківської аптеки І.П. Лапіна. Вона була найбільшою у місті, і роботи там було дуже багато, проте М.О. Валяшко продовжував ревно займатися самоосвітою. У 1893 році він перейшов на роботу до аптеки Харківського університету й одночасно вступив на фармацевтичні курси при медичному факультеті.

У 1895 році М.А. Валяшко на «відмінно» витримав екзамен на звання провізора і, за клопотанням керівництва медичного факультету, його було затверджено на посаду позаштатного лаборанта (асистента) фармацевтичної лабораторії університету. З цього часу справою всього його життя стала підготовка молодих наукових кадрів — хіміків та фармацевтів, розвиток вітчизняної органічної і фармацевтичної хімії.

Уже перші роки роботи М.О. Валяшка в лабораторії позначилися творчими досягненнями. Він мав потужний практичний досвід роботи в аптеках, закінчив фармацевтичні курси медичного факультету, тож добре знав вади тогочасної фармацевтичної освіти. У 1896 році, керуючи практичними заняттями фармацевтів, М.О. Валяшко реорганізував викладання для них аналітичної хімії. Це був лише перший крок його новаторської діяльності як викладача. У вільний від викладацької роботи час він проводив наукові дослідження. Праці Я.М. Зільбера «Исследование крымского горького миндаля» (1898 р.), Р.В. Зінченка «Исследование крымских вин» (1898 р.), І.А. Ліфшица «Исследование малороссийских мятных масел» (1899 р.) виконані під його науковим керівництвом.

У 1899 році М.О. Валяшко отримав посаду штатного лаборанта фармацевтичної лабораторії і склав іспит на ступінь магістра фармації. Цього ж

року розпочалася наукова біографія М.П. Красовського, разом із яким М.О. Валяшко доведеться працювати пліч-о-пліч довгі роки в Харківському університеті, піднімати справу фармосвіти, відкривати перший в Україні фармацевтичний інститут. У 1899 році М.П. Красовський склав іспит на звання провізора при Харківському університеті, і його було затверджено на посаді позаштатного лаборанта фармацевтичної лабораторії. На цей час М.П. Красовський та М.О. Валяшко займаються дослідженнями лікарських засобів та, за дорученням медичного факультету, проводять деякі судово-хімічні дослідження. М.О. Валяшко керував роботою М.П. Красовського з дисертації на ступінь магістра фармації («Исследование масел и ягод колючей крушины», 1908 р.).

М.О. Валяшко відчував нагальну потребу поповнити свої знання. Необхідно було також зібрати матеріал для захисту магістерської дисертації. Тому деякий час він працює в лабораторії органічної хімії фізико-математичного факультету, яка була краще пристосована для дослідної роботи. Проте й тут він не знаходить умов для наукового вдосконалення. Разом із професором А.Д. Чиріковим у 1900 році йому вдалося виклопотати закордонне відрядження терміном на один рік. За рекомендацією А.Д. Чирікова, М.О. Валяшко вирушив до хіміко-фармацевтичного інституту при Марбурзькому університеті. Там він розпочав експериментальні дослідження глюкозидів, рутину та робініну, результати якого стали основою його дисертації, а також прослухав теоретичний та практичний курси з хімії поживних речовин і бактеріології. З пристрасстю, жадібно М.О. Валяшко працює в бібліотеках, вивчає питання організації фармацевтичної справи й освіти в Німеччині, відвідує фармацевтичні інститути при університетах у Швейцарії, Австрії. Залишаючи Європу, М.О. Валяшко збагатився чималими здобутками — знаннями, досвідом, задумом втілити найкраще з того, що побачив і про що дізнався, на батьківщині.

Після повернення з-за кордону М.О. Валяшко терміново береться до роботи із закінчення досліджень, розпочатих у Німеччині. Одночасно займається самоосвітою і в 1902 році складає іспит на свідоцтво зрілості при Белгородській

гімназії, того ж року вступає вільним слухачем на третій курс природничого відділення фізико-математичного факультету Харківського університету, який закінчує 1904 року з дипломом I ступеня.

У 1903 році М.О. Валяшко захистив дисертацію на ступінь магістра фармації за темою: «Химическое исследование глюкозида рутина из руты». У цей же час на сторінках видань фізико-хімічних товариств друкуються його роботи «К вопросу о строении флавонов», «О глюкозиде робинин».

У 1905 році після того, як М.О. Валяшко прочитав свої пробні лекції, його затверджують приват-доцентом на кафедрі фармації та фармакогнозії. Десять років натхненної праці — досліди в лабораторіях, викладацька діяльність, безупинне студіювання літератури в бібліотеках, вивчення європейського досвіду — викристалізувалися в талановиту наукову і педагогічну творчість. У 1905 році М.О. Валяшко розробив і вперше почав викладати на медичному факультеті курс із дослідження лікарських засобів. Він також склав програми практичних вправ для фармацевтів із фармацевтичної хімії та фармакогнозії. План нового курсу й ці програми стали основою для всієї наступної системи викладання зазначених дисциплін.

У 1906 році М.А. Валяшко склав іспит на ступінь магістра хімії, після чого його затверджено на посаді приват-доцента кафедри хімії фізико-математичного факультету. В 1906-1908 роках він викладав для студентів природничого відділення цього факультету стереохімію.

Навесні 1908 року М.О. Валяшка, за рекомендацією фізико-математичного факультету, було відряджено на два роки за кордон, де він мав підготуватися до одержання професорського звання. Він працював у лабораторіях і слухав курс лекцій у спеціалізованих інститутах при Лейпцизькому університеті з органічної хімії, з фізичної хімії, з теоретичної фізики. Наступного року М.О. Валяшка запросили на VII Міжнародній конгрес з прикладної хімії, який відбувся в Лондоні. У 1908 році його прийняли до німецького хімічного товариства, а в 1910 році — до хімічного товариства в Лондоні. На цей час він був активним діячем

Харківського фармацевтичного та медичного, Російського фізико-хімічного товариств.

Відрядження до Європи не лише надало М.О. Валяшку можливість суттєво розширити підготовку з органічної та фізичної хімії, а й багато в чому визначило пріоритети його подальшої наукової діяльності. Так, працюючи в інститутах при Лейпцизькому університеті, він надзвичайно захопився вивченням в ультрафіолеті спектрів поглинання органічних сполук у різноманітних розчинах. Зацікавившись цим питанням та намагаючись докладніше ознайомитися з системою фармацевтичної освіти, він відвідав провідні хімічні і фармацевтичні інститути Німеччини, а також фабрику оптичних інструментів у Іені та спектроскопічну лабораторію при університеті в Лондоні.

У 1910 році, щойно повернувшись із-за кордону, М.О. Валяшко організував у фармацевтичній лабораторії Харківського університету спектроскопічні дослідження органічних сполук в ультрафіолеті, чим одразу ж привернув увагу наукової громадськості. Він почав успішно застосовувати цей метод і в подальшому став визнаним авторитетом у даній галузі досліджень не лише в країні, а й за кордоном, мав багато учнів і послідовників.

Наукові експерименти, організовані М.О. Валяшком, докорінно змінили всю постановку науково-дослідної роботи фармацевтичної лабораторії Харківського університету, вивели її на якісно новий рівень.

Повною мірою це стосується і його викладацької діяльності. Повернувшись до Харкова, М.О. Валяшко виступає як реформатор навчального процесу. Незважаючи на жорсткі рамки, регламентовані міністерськими інструкціями, у 1910 році він ґрунтовно переглянув програми викладання фармації, фармакогнозії, а також практичних занять, упровадив заняття з мікроскопом з фармакогнозії.

Збільшити ж кількість годин викладання фармації та фармакогнозії не вдавалося, і вона залишалася незмінною з 1880 аж до 1920 року. Згідно з навчальним планом професор М.О. Валяшко у I півріччі викладав курс фармації (фармацевтична техніка, рецептура, фармацевтична хімія) для студентів-

фармацевтів II курсу — три години на тиждень з практичними заняттями в окремих групах (одна година на тиждень). У II півріччі їм же викладав фармакогнозію — також три години на тиждень з практичними заняттями (одна година на тиждень).

Безперечно, одним із найбільш значущих аспектів багатопланової діяльності М.О. Валяшка в цей період була безперервна робота над розширення програми спеціальних практичних курсів для фармацевтів, спрямована на удосконалення системи професійної підготовки.

За роки його роботи на посаді керівника кафедри фармації та фармакогнозії значно зріс її престиж. У 1915 році М.О. Валяшка було затверджено в званні ординарного професора кафедри.

Як активний діяч Харківського медичного товариства, він брав безпосередню участь в організації Жіночого медичного інституту. У 1910 році був обраний професором аналітичної хімії, і йому було доручено організувати лабораторію аналітичної хімії.

Під час першої світової війни М.О. Валяшко та М.П. Красовський як члени Товариства наукової медицини та гігієни, разом із колективом інших вчених, приступили до виготовлення окремих лікарських препаратів. Саме в цей період М.О. Валяшко офіційно висловлює думку про нагальну потребу у створенні спеціалізованого фармацевтичного освітнього закладу. Зокрема, у статті, написаній 1915 року, видатний учений-фармацевт М.О. Валяшко зазначив: «Мысль о крайней необходимости и государственной важности рациональной постановки высшего фармацевтического образования, высказывавшаяся в течении нескольких десятков лет в специальных кругах, на фармацевтических съездах, в повторных ходатайствах фармацевтических обществ и прочих, в настоящее время получила широкое признание в обществе и у правительства».

У 1919 році рада Харківського технологічного інституту обирає М.О. Валяшка (після захисту ним дисертації на ступінь доктора хімії) професором кафедри органічної хімії, керівником якої він залишався всі наступні роки. До 1920 року М.О. Валяшко продовжував працювати на посаді завідувача кафедри

фармації та фармакогнозії медичного факультету Харківського університету. На початку 1920 року постановою Наркомпросу України медичний факультет Харківського університету було об'єднано з Жіночим медичним інститутом і перетворено на Медакадемію, а з 1921 року — на медичний інститут, де М.О. Валяшко працював як професор аналітичної хімії, фармації та фармакогнозії. У 1922 році кафедру фармації та фармакогнозії було закрито у зв'язку із заснуванням у Харкові восени 1921 року першого в Україні фармацевтичного інституту, фундатором і першим ректором якого став Микола Овксентійович Валяшко.

М.О. Валяшко не тільки стояв у витоків фармацевтичної освіти в Україні, а й зробив колосальний внесок у розвиток фармацевтичної справи в цілому.

У 1924 році, разом із професорами М.П. Красовським та А.Д. Розенфельдом, М.О. Валяшко бере участь в виданні Державної Фармакопеї. З 1925 року він був членом Вченої медичної ради НКЗ України, у 1926-1933 роках — членом фармацевтичної комісії при Лікувальному відділі НКОЗ України.

У 1928 році М.О. Валяшко разом із А.Д. Розенфельдом організував при НКОЗ УРСР видання «Фармацевтичного журналу» і був його редактором до 1930 року. У той же час він обіймає посаду співредактора «Большой Медицинской Энциклопедии».

У 1932 році М.О. Валяшко був членом президії Комітету хімізації при Держплані, брав активну участь в його діяльності як секретар, товариш голови і голова Харківського відділення.

У 1931-1933 та 1936-1941 роках М.О. Валяшко брав участь у науково-дослідній роботі Українського інституту експериментальної фармації, у 1938-1940 роках був членом Фармакопейного комітету НКОЗ СРСР.

З 1934 року Микола Овксентійович — беззмінний голова Харківського відділення Всесоюзного хімічного товариства ім. Д.І. Менделєєва та член президії оргбюро (у 1941 році його обрано почесним членом товариства), він був головою оргкомітету скликання VI Менделєєвського з'їзду.

М.О. Валяшко створив свою наукову школу, підготував одного доктора та

дванадцять кандидатів наук, очолював кафедру фармацевтичної хімії. За плідну роботу уряд нагородив Миколу Овксентійовича орденами Леніна і Трудового Червоного Прапора, медаллю «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.», присвоїв почесне звання Заслужений діяч науки УРСР.

Видатний харківський учений отримав не тільки визнання вітчизняної науки, а й світової громадськості: у 1971 році під егідою ЮНЕСКО відбулося святкування 100-річчя з дня народження М.О. Валяшка.

Пішов із життя М.О. Валяшко 25 січня 1955 р.

Сучасний НФаУ пишається тим, що ім'я видатного вченого Миколи Овксентійовича Валяшка тісно пов'язане з історією університету.

